

Тема: ТВОРЧА БІОГРАФІЯ ОСИПА ТУРЯНСЬКОГО. ПОЕМА У ПРОЗІ «ПОЗА МЕЖАМИ БОЛЮ». ІСТОРИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЯК ПРЕДМЕТ ХУДОЖНЬОГО УЗАГАЛЬНЕННЯ. ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ МОТИВИ І ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ

1. Коротка біографія письменника

Невеличке село з химерною назвою Оглядів, Радеківського району, на Львівщині, в родині бідного селянина, 22 лютого 1880 року народився майбутній письменник Осип Василь Турянський. Батько його був неписьменний, мав невеличкий клаптик поля і, щоб прогодувати численну сім'ю, теслярував. Старшому із восьми дітей, Осипів, він вирішив дати освіту. Хоч, власне кажучи, вирішальним тут було не так бажання батька, як виняткові здібності сина. Навчаючись у сільській початковій школі, хлопчик переходив з класу в клас із відмінними оцінками. Якось влітку, коли Осип вже закінчив сільську школу, вчитель Ференс попросив його батька полагодити піч у школі. Розмовляючи з Василем Турянським, учитель гаряче порекомендував йому віддати Осипка до Львівської української гімназії, з директором якої він був знайомий. Учитель дав певну матеріальну підтримку і письмову рекомендацію хлопцеві, підказав, які треба підготувати документи. На щастя, у Львові, в підвальній кімнаті, мешкав тоді односельчанин Турянського Андрій Волошко. Василь Турянський списався з ним і умовив прийняти на квартиру малого Осипа. Залізниця з Радекова до Львова тоді ще не було, і батько відвозив сина до гімназії на возі. Поклали сина, харчі для майбутнього гімназиста і для господаря квартири. Той попередив, що треба взяти усього побільше – отож на возі опинилося два мішки картоплі, кілька мішків капусти, буряків тощо. Подружжя Волошків поставилось до тихого і слухняного Осипа як до рідного, тим більше, що він готував до школи їхнього єдиного сина. На другому році навчання в гімназії О. Турянський перестав одержувати з дому будь-яку матеріальну допомогу. Це не завадило майбутньому письменникові закінчити не тільки гімназію, а й університет. За звичаєм всіх неімущих студентів того часу він заробляв на прожиття репетиторством.

Навчався Осип у гімназії блискуче. І щодо цього батько не мав з ним ніякого клопоту, якщо не брати до уваги один надто драматичний випадок. У старших класах гімназії юнак захопився нелегальною літературою, відвідував підпільний студентський гурток, почав відкрито критикувати лекції з релігії, відмовився вивчати катехізис. Незважаючи на прекрасну успішність і поведінку, дирекція гімназії виключила хлопця зі школи. Перед ним постала неприваблива перспектива повернутися додому, щоб бути одним із сільських злидарів. Юнак посилав телеграму батькові, благаючи порятунку. На другий же день батько пішки прийшов до Львова і звернувся до директора з проханням поновити сина в гімназії. Той зглянувся на неписьменного селянина, але зажадав, щоб він заручився підтримкою волості (гміни) і повітової управи (староства), очевидно, сподіваючись, що Турянським це не вдасться. Повернувшись зі Львова, Василь до Радекова сам уже йти не міг і тому послав туди старшу дочку Катерину, яка по дорозі назад заблукала вночі і ледве втрапила додому. Так Осипа в гімназії було поновлено.

Після закінчення Львівської гімназії О. Турянський вступає на філософський факультет Віденського університету. Там він бере активну участь у діяльності гуртка української студентської молоді. Саме тут, у Відні, юнак і розпочинає свою літературну діяльність. Перші оповідання О. Турянського вийшли друком 1908 року. Тематика його ранніх творів — оповідань, статей, нарисів — була пов'язана з селянським життям, яке він добре знав (на канікули здебільшого приїздив до рідного села).

У Відні О. Турянський захистив докторську дисертацію на тему «Голосний «е» в українській мові». В 1910 р. йому з великими труднощами вдалося влаштуватись учителем української мови та літератури в Перемишльській гімназії. А восени 1914 року письменник був мобілізований в австрійську армію і відправлений на сербсько-австрійський фронт. Наступного року разом з багатьма тисячами австрійських вояків він потрапив до сербського полону. Під час зимового відступу сербських військ, що не витримали нового австрійського наступу, О. Турянський пережив надзвичайно тяжке життєве випробування, яке незабаром і було покладене в основу найвідомішого його твору, повісті-поєми «Поза межами болю». Він був одним із шістдесяти тисяч полонених, яких, відступаючи, сербські конвоїри етапували засніженими горами. Від голоду і холоду гинули тоді і самі солдати сербської королівської армії. Тож не доводиться

говорити про те, що значна частина військовополонених не здолала цього виснажливого шляху смерті. Найближчі товариші О. Турянського по недолі замерзли біля згаслого багаття. Сам він повернувся майже з того світу неймовірно щасливим випадком. Сербські лікарі, які йшли позаду військовополонених, побачили слабкі ознаки життя в одному з них; тіло його вже взялося кригою. Полонений лікар-українець Василь Романишин, який допомагав сербським лікарям, упізнав у Турянському свого земляка. Спільними зусиллями його повернули до життя, зважившись на крайній засіб: розморожувати тіло у холодній воді.

Із Сербії О. Турянського в числі інших полонених відіслали в табори до Італії. Є відомості про те, що деякий час він був інтернований на острові Ельбі. В Італії О. Турянський друкувався у прогресивних газетах: виступав із статтями, фейлетонами тощо. В 1917 р. на Ельбі він налісав повість-поему «Поза межами болю». Після закінчення війни О. Турянський переїжджає до Відня, викладає порівняльне право у Віденському університеті. На цей час зростає його популярність як письменника.

О. Турянський намагається повернутися на батьківщину, яка опинялася тоді під владою панської Польщі. Буржуазний уряд не хотів пустити письменника на Західну Україну, всіляко зволікаючи з видачею візи на в'їзд. І тільки 1923 р. письменник повернувся в Галичину. Він одразу ж розгортає активну літературну і видавничу діяльність. Бере участь у заснуванні видавництва «Журавлі», у якому друкує свої твори. Письменник спочатку не мав постійного місця роботи. Проте, як тільки організовується товариство «Рідна школа», Турянському надають можливість працювати в українських приватних школах.

Але незабаром виявилась різка розбіжність у поглядах чиновників поміркованої вищої управи «Рідної школи» та демократа-інтелігента з народу

О. Турянського. Це призвело до неминучих конфліктів. Деякий час О. Турянський був директором Яворівської гімназії, а потім йому доручили керувати дрогобицькою гімназією, кращою серед українських приватних учбових закладів. Ця гімназія, до речі, була збудована до десятиріччя з дня смерті І. Франка на кошти, зібрані українським населенням. Виконуючи функції директора гімназії, О. Турянський викладав німецьку, латинську і французьку мови. Серед учнівської молоді педагог користувався великою симпатією і як гуманний вихователь, і як ерудований фахівець, і просто як чуйна людина.

В 1927 р. О. Турянський був змушений покинути Дрогобицьку гімназію. Обмеженість міщанства письменник затаврував у сатиричній комедії «Раби». Покинувши Дрогобич, він деякий час жив у Рогатині. А відтак переїхав до Львова і до кінця своїх днів працював учителем у польській державній школі. На цей час О. Турянський стає прогресивним громадським діячем. Цьому сприяли часті відвідини галицьких сіл, де тоді відбувалися значні соціальні зрушення, і, нарешті, зближення з активістами КПЗУ, з тією частиною творчої західноукраїнської інтелігенції, яка плекала надії воз'єднання з Радянською Україною. О. Турянський підтримував зв'язки з членом КПЗУ Іваном Хабою, який в 1927 р. був редактором газети «Світло» — неофіційного органу західноукраїнських комуністів, читав нелегальну літературу. Аналізуючи революційні настрої трудящих Західної України та міжнародну політичну обстановку, що склалася в 30-х рр., О. Турянський переконувався, що Радянська влада переможе на західноукраїнських землях. Про це він говорив відверто в розмовах з родичами і знайомими. Сестра О. Турянського Анна Василівна Шкраба (прізвище по чоловікові) пригадує, що він, вечорами розмовляючи з батьком, передбачав визволення Червоною Армією Західної України.

Наслідки страхітливих воєнних випробувань давалися взнаки О. Турянському протягом усього життя. Тяжка невиліковна недуга мучила його впродовж останніх років. О. Турянський тримався мужньо, знаючи, що дні його лічені. Переборюючи напади хвороби, він закінчує свій останній твір — роман «Син землі».

Помер О. Турянський 28 березня 1933 р. Поховали його на бідняцькій ділянці Личаківського кладовища. Біля труни покійного було кілька десятків його друзів та учнів. Минули роки, і місце поховання письменника було забуто.

2. Жанрова своєрідність твору «Поза межами болю»

Існують теоретичні роздуми літературних критиків стосовно генологічної самобутності твору, що увінчався найрізноманітнішими жанровими ореолами: «поема» (Р. Плен, С. Пінчук), «повість»

(Р.Федорів), «повість-поема» (С. Пінчук), «модерна епопея» (М. Селегій), «поема-симфонія» (З. Гузар), «роман» (М. Ільницький). Така концепція взаємозв'язку індивідуально-авторської творчості з категорією жанру зумовлена проблемою еволюційної самосвідомості культури ХХ ст., власне самим мистецьким життям з його намаганням відшукати власну форму вираження.

Найчастіше визначають жанр твору «Поза межами болю» як антивоєнна психологічна поема в прозі.

У долю цього незаперечного факту вплітається технічна письмова оздоба твору: майже кожне нове речення, обрамлене поетичною ритмізованою прозою, починається з абзацу й має вигляд віршових рядків. До ліричного мережива тексту належить й ціла лавина пунктирних ліній (у даному випадку до уваги беремо тільки перше видання твору письменника: Турянський О. Поза межами болю. — Відень-Чикаго: Вид-во компанії «У.-М.-НА», 1921) — то струни авторового болю настроєні на мовчання, яке огортає загадкові розлогі горизонти думок і почуттів. Дослідження графічного аспекту ліричної форми «Поза межами болю» О. Турянського лежить у глибині застиглого трепету експресіонізму, що в письменницькій практиці визначається великою кількістю тире, крапок, у решті речень у вигляді дужок.

Іноді здається, що основному сюжету нікуди дітися й він ось-ось має вийти за межі «реального,» звернути в абстрактну сторону індивіда, що відповідає його внутрішньо-духовному потенціалу. Наприклад, тоді, коли автор як персонаж, замкнувшись у свій світ бажань і спогадів (різдвяна картина), був представлений «потоком свідомості», ірраціональною хвилею простору й часу. Епічний принцип зображення сюжетної канви твору характеризується й тим, що автор часто охоплює все життя людини чи найважливіші її моменти. Адже в «Поза межами болю» із розповідної форми дізнаємося про трагічне життя Штранцінгера, який осліп через поранення в одному із боїв. Його мати з розпуки померла, а наречена наклала на себе руки. Із діалогу між персонажами стає відомо, що в Саба нікого не було з рідних, а Пшилуського зраджувала дружина. Перед очима Оглядівського, який був у передсмертному стані, промайнуло все його життя. Письменник, перетинаючи межі ліричної форми твору, забезпечує героям істинно епічну повноту буття, розгортає справжню історію їхньої душі.

3. Теорія літератури

Поема в прозі — ліро-епічний твір, написаний прозою, у якому оповідь про історичні події й події життя героїв розкривається через сприйняття й оцінку оповідача.

4. Загальна характеристика повісті Осипа Турянського «Поза межами болю».

Літературна творчість О. Турянського, якого дехто з критиків намагався показати як одного з найхарактерніших представників «української модерні», починалася цілком традиційно для українського прозаїка. В ідейно-тематичному плані його ранні оповідання співзвучні новелістиці В. Стефаніка, Марка Черемшини, Л. Мартовича. Західноукраїнське село з його безпросвітною темрявою та нуждою, трагедіями щоденного життя — ось коло тих проблем, які хвилювали і молодого О. Турянського.

Один з найвражаючих прозових творів ранньої стадії українського модернізму був створений 1917 року далеко за межами України, на італійському острові Ельба, в таборі для полонених австрійських солдатів. Авторіві цього твору на короткий час випала доля стати найвідомішим українським письменником серед німецьких літераторів та інтелектуалів.

Це повість-поема «Поза межами болю». Глобальний кривавий злочин імперіалізму, яким була перша світова війна, з великою художньою і гуманістичною пристрастю був розкритий у багатьох творах передових письменників обох континентів. Досить згадати романи «Вогонь» А. Барбюса чи «На західному фронті без змін» Е.-М. Ремарка та ін. Поважне місце серед них займає твір О. Турянського за силою враження, високим сплавом ідейного змісту і художньої форми. «У найшляхетнішому змаганні народів досягнути й розділити найвищі цінності людства в царстві світової літератури,— вказано у післямові до віденського видання твору,— рідко котрий сучасний поет написав такий сильний, такий ідейно глибокий і оригінальний твір, як автор «Поза межами болю». Якби цей твір написав не поет, лиш людина, що пережила зміст цієї книжки своїм власним духом і тілом, то ця нечувано трагічна подія була б сама собою незвичайним людським документом «ганьби наших часів». Коли ж однак ми тут маємо діло з поетом, у якого об'єднана

сила духу з силою слова, коли це людина, якої серце переповнене почуттям і добротою, тоді його твір—це акт душі, вицвіт людського духу— це твір світової літератури».

Як і всяке визначне мистецьке явище, твір «Поза межами болю», попри свій загальнолюдський, спрямований в майбутнє зміст, є ідейно-політичним документом своєї епохи. В ньому відображено проблематику кінця світової війни і перших повоєнних років, коли передова частина європейської інтелігенції досить чітко усвідомлювала собі, яким нечуваним злочином проти людства була розв'язана імперіалізмом війна.

О. Турянський виступав проти війни з усією переконаністю інтелігента-демократа, що вийшов із селянської маси, яка найбільше потерпіла. Він і сам був не тільки учасником війни, а й зазнав жорстоких випробувань.

Ще одна особливість антивоєнного спрямування повісті-поєми «Поза межами болю» полягає в тому, що це був, за одностайним визнанням критики, протест без протесту. Це означає, що О. Турянський таврував війну не у формі безпосередніх публіцистичних виступів, а художньо: розвитком сюжету, змалюванням персонажів, розкриттям їхніх думок, висловлювань і, зрештою, усіх героїв твору. «Отим-то й висока художня форма «Поза межами болю», що в ній нема ні сліду якоїсь буденної, журналістичної тенденції, як це буває в багатьох інших творах»,— писав у післямові до віденського видання повісті критик Роберт Плен. На антивоєнний пафос твору працює вся змалювана автором картина. Семеро полонених, що волею сліпого воєнного випадку опинились серед зими в горах Албанії і один по одному (за винятком автора) вмирають від виснаження, голоду й холоду, своїм життям і смертю, кожним своїм помислом, порухом затьмареної стражданням свідомості виносять грізний присуд тим, хто кинув людство у страшну безодню війни.

О.Турянський розвінчує імперіалізм як такий. Вважаючи першу світову війну несправедливою, він далекий від того, щоб стати на бік якоїсь однієї з воюючих держав чи певної їх групи. Автор, починаючи повість-поему короткою історичною довідкою про зимовий відступ сербської армії під натиском австро-німецьких військ, трактує загибель у цьому поході сорока п'яти тисяч бранців як вияв нелюдської і безглуздої жорстокості війни взагалі. Зрештою, у творі йдеться про сам історичний факт, очевидцем якого був письменник. Адже під час цієї великомасштабної воєнної події зазнав особистої трагедії й О. Турянський. Він лише один із шістдесяти тисяч, що гинули на моторошному шляху смерті. Однак письменник добре розумів, що голодні сербські конвоїри — такі ж жертви війни, як і вони, бранці, що їх погнав монархічний уряд на братовбивчу війну.

З цього погляду характерна така деталь. Коли один із полонених забив палицею серба-охоронця і обшукав його кишені, то виявилось, що в них так само не було ні крихітки їжі, як і в кишенях полонених. Об'єктивно змалювуючи й оцінюючи події, О. Турянський акцентує на тому факті, що саме серби врятували йому життя.

Не національна ворожнеча, а ідея дружби й братерства народів надихала О. Турянського в той час, коли він писав свою повість-поему. Цією ідеєю охоплені серця героїв твору. Вона визначає їхній погляд на збурений війною світ і ставлення один до одного. Мабуть, не випадково семеро учасників неволі виявились представниками різних національностей. Два з них— автор і Добровський — українці, Сабо — угорець, Штранцігер — австрієць, Пшилуський — поляк, Бояні і Ніколич — серби.

Самі герої усвідомлюють свою інтернаціональну спільність, яка склалася всупереч намаганням власті імущих посіяти ворожнечу між націями:

«Ось тут між нами,—озвався Ніколич,—заступлені народи, котрі так себе ненавидять і поборюють. А проте ми, їх сини, відчуваємо себе тут, наче брати. Ми тут вже здійснили ідеал братньої прихильності і любові».

Викриття імперіалізму і війни у поемі має всезагальний характер. Але оскільки герої твору — громадяни австрійської держави, це викриття здійснюється переважно на австрійському матеріалі. В гнівних інвективах, проголошуваних біля згасаючого багаття, герої твору визнають, що численні, позбавлені всякої мети жертви вояцтва цісарської Австрії безглузді. «Яка ідея,—запитує Добровський,— привела нас в албанські нетри? 45 000 трупів невинних батьків дітей на шляху смерті. Якій ідеї потрібні наші муки і наша смерть?»

Ненависть Добровського до світу імперіалістичного здичавіння така велика, що він не хотів би повернутися для того, щоб жити в ньому. Які темні інстинкти розбуркує війна, показує нам розповідь Добровського про австрійського капрала: «За що ми боролися? Яка ідея цієї світової війни? Я вам скажу. Ми проламали сербський фронт і сунемо, як море, вперед. На сто кроків переді мною бачу ось яку картину: на землі лежить сербський жовнір, а мій капрал б'є його обома руками раз у раз у лице. Підходжу близько і виджу, що серб уже давно мертвий. Розлючений, кричу до свого капрала:

— За що ти б'єш у лице трупа?

— За те,— каже він,— що ця сербська собака не має ні сотика в кишенях».

Оце і є ідеали «благородного» австрійського воїнства. Коло його інтересів зводиться до найдикішого мародерства. І хоч ця сцена викладена в аж надто категоричній інтерпретації Добровського, проте в оцінці автор з ним не розходиться.

У стражданнях багатьох сотень тисяч людей О. Турянський звинувачує не окремі народи, а тих, у чиїх руках влада, хто вершив долю мільйонів: капіталістів-товстосумів та їх уряди. «Хай би боги, царі і всі можновладці, що кинули людство у прірву світової війни, перейшли оце пекло мук, у якому люди караються! Хай би вони самі відчули й пізнали бездонну глибину людського страждання! Тоді боги стали б людьми, а люди братами». Конаючи від холоду і голоду, герої твору називають винуватців свого лиха: «Наше тіло пожерли найбільші пани світу: царі і грошовладці, а нам оставили тільки шкур'яний мішок із душею і кістками всередині».

Війна, полон, засудження військових злочинців розбійницького імперіалізму — це реальна ідейно-мистецька плоть повісті-поєми «Поза межами болю». Але О. Турянський у своєму творі, крім цих, порушував складні філософські, людинознавчі проблеми, які виходять далеко поза рамки даного конкретного історичного моменту. І завдяки цьому книжка надовго зберігатиме не тільки пізнавальне значення художнього документа певної епохи, а й лишиться злободенною в найстислішому розумінні, відповідатиме душевним запитам читачів.

Основна філософсько-моральна проблема твору зводиться до визначення місця людини в складному світі, що її оточує, і не просто місця, а й позиції громадянина щодо різних сил: природи, несправедливих соціальних законів, явищ самого фізичного існування людини.

І повість-поєма О. Турянського підноситься до найвищих злетів гуманістичної думки не лише постановкою, а й способом розв'язання цієї проблеми. Хоч не пекло людського існування розкрив перед вами письменник, хоч крізь які муки провів він своїх героїв, включаючи і найстрашніше — голодну смерть, але загальний морально-етичний пафос твору сповнений оптимізму, що конденсується в афоризмі: «Є сонце в житті», вражаючому тим більше, що висловлений устами незрячого Штранцінгера.

Уся внутрішня логіка повісті-поєми переконує, що зігріта й одухотворена великою ідеєю воля людини може стати такою силою, яка в певних межах здатна змагатися з об'єктивними законами природи. Віра в ефективність активної позиції людини, хоч би в якій важкій ситуації вона опинилася, віра в світлі покликання — ось що надає повісті-поємі О. Турянського особливої ідейно-естетичної цінності, невичерпаності щодо можливостей впливу на сучасного читача.

Звичайно, ця ідея розкривається не у вигляді абстрактного моралізування. Письменник будує повість-поєму так, що сам читач починає усвідомлювати її. А на це складаються і спосіб зображення, і розташування персонажів, і взаємозв'язок між ними, і композиція твору».

Людині, як і, зрештою, всякій істоті, властиве прагнення до життя. Це — закон природи. Саме воля до життя рухає групою полонених, які, здавалося б, за всіма законами фізіології повинні впасти «на шляху смерті»: «У них уже ледве видно сліди обличчя. Замість щік дві ями, мов дві глибоко розкопані могили. Лице покрите, здається, не шкірою, лиш якоюсь чорно-сірою, землистою поволокою, що схожа на пліснь у грибів».

Убивши конвоїра, семеро полонених відійшли і зупинилися над проваллям. Щоб жити далі, треба перш за все вогню. А його можна розпалити тільки одягом котрогось із них. І тоді починається моторошний танець смерті, який становить зміст першої частини твору. Одяг візьмуть з того, хто першим упаде і не встане. В танці смерті знайшла свій вияв стихійна, майже інстинктивна воля до життя. Правда, вона вже підлягає певній моралі: товариші і не накидаються один на одного, а чекають, коли помре слабший. Напруживши до краю ситуацію у першій частині твору, О. Турянський в другій вдається до певної розрядки. Вогонь запалено. Нещасні гріються

біля нього. Вони мають уже можливість ближче придивитися один до одного, порозмовляти. Під шипіння і тріск вогню пригадуються розрізнені події минулого, декому примарюються райдужні картини.

Та перепочинок був недовгим. На вутле життя людини, що ледве жевріє у виснаженому тілі, розпочався напад найстрашнішого ворога - голоду. Інстинкт підштовхує Сабо до наміру втамувати голод людодством, адже поблизу лежить труп Бояні. Та прояснила людська свідомість постає проти дикого тваринного інстинкту і перемагає. Ніколич рішуче відкинув це бажання. «Згодом вони стали відчувати вчинок Ніколича як освободження з якогось несамовитого гніту».

То була перша перемога людського духу. Сили ж кожного дедалі слабшали. Гімном справді великому і людському в людині зазвучала «пісня життя», яку востаннє спромігся заграти на скрипці незрячий Штранцігер.

В четвертій частині твору показано, як фатальні сили руйнують життя (в даному разі це зіткнення сил природи з елементарними законами фізіології). Всі, за винятком найсильнішого Добровського, потрапляють у такий стан, коли затьмарюється свідомість. Наступним після Бояні помер Пшилуський, який носив у собі душевну травму — біль від зради дружини. Але в цій же частині найвищого свого торжества сягає осмислена й осяяна найвищими ідеалами воля людини. Найслабший фізично після Бояні Оглядівський (автор) вижив тільки тому, що в найтяжчу свою хвилину думав не про себе самого, а про сина і дружину. Волю персонажа до життя збуджувала не тільки родинна відповідальність його як батька і чоловіка. Узагальнений образ матері з дитиною здавна відомий як символ життя. Пригадується Шевченкове: «У наших раї на землі нічого кращого немає, як тая мати молодая з своїм дитятчком малим...». На це звернув увагу і Роберт Плен: «Символізування найвищих ідеалів людства в образі жінки й дитини — це, оскільки я знаю український народ, спеціальна українська риса, яка, однак, в ідейнім і артистичнім зображенні Турянського є так само загальнолюдською».

Призведена до абстрактної логічної форми концепція О. Турянського, яка проходить крізь усю художню тканину поеми, може мати такий вираз: найвище породження матерії — дух людини, її розум і воля — в своєму облагородженому великими суспільними ідеями змагання до життя — може виявити зворотний вплив на закони розвитку самої матерії припинити на деякий час її розпад, викреслити з її вже погаслого життєтворчого джерела нову, надможливу життєву енергію, що й сталося з О. Турянським - героєм «Поza межами болю». «Коли у тьмі і в хаосі ми мучимося, тліє іскра якої-небудь ідеї, то твоя огненна любов до життя і до його вищих цінностей перемаже смерть», — так сформулював цю концепцію сам автор.

Ми вже згадували про те, що повість-поема «Поza межами болю» відзначається винятковою майстерністю групування і зображення персонажів. Автор користується тут прийомом контрасту. Найбільше ідейно-сміслові навантаження в творі несе образ наділеного оптимістичним світоглядом розповідача Оглядівського. Антиподом Оглядівського є Добровський. Це сильна, горда, чесна людина, але його світосприймання характеризується крайнім песимізмом. Він не вірить в остаточну перемогу добра над злом, хоч його шляхетне серце сповнене огиди і презирства до всього злого й потворного. Щоправда, як песиміст і скептик, Добровський не від того, щоб поіронізувати і над добродійницькими намірами людини. З усіх персонажів він найрозумніший, найбільше розмірковує і розмовляє у творі (ще й тому, що найдужчий фізично). І його постійні саркастичні репліки, щирі чи псевдопатетичні тиради, допомагають письменникові розгортати трагічний за своїм характером сюжет, кристалізувати ідейно-філософську концепцію, грані якої відточуються різцем спречань. Потрібно було б писати спеціальне дослідження, щоб розкрити багатство найрізноманітніших відтінків іронії, якими виблискує непересічний інтелект Добровського. Всі інші персонажі твору перебувають по обидва боки тієї лінії незгоди, яка пролягає між Добровським і Оглядівським. Саме таким чином вони і впливають на провідну концепцію твору. Безмежною, нереальною вірою в творчі сили життя, в його світле начало сповнений Штранцігер — цей живий пам'ятник своєму власному минулому. Впродовж усього твору він проголошує лише кілька реплік, але сповнені вони надзвичайної життєствердної експресії. Штранцігер — це ніби прямолінійний варіант вдачі Оглядівського. Його віра в сонячність існування піднесена до рівня філософського пересвідчення.

Антитезою до Штранцігера, а разом з тим примітивнішим, так би мовити, практичним втіленням того розуміння життя, яке сповідує Добровський, є Сабо. Він також песиміст, але не

бездіяльний. Сабо — виразник грубої інстинктивної волі до життя. Не сповідуючи вищих людських ідеалів, він бачить тільки право сильнішого над слабшим і сам досить успішно вдається до первісного закону боротьби за існування.

Так само змучений своїми моральними переживаннями, Пшилуський становить контраст до світлого,— чи не найсвітлішого з усіх приречених,— Ніколича. «Життя таке гарне»,— говорить Ніколич, і він хоче жити, але не для себе: для родичів, для науки. Усі ці образи повісті-поєми об'єднують почуття дружби, солідарності, взаємодопомоги.

Весь твір глибоко поетичний; він тримає читача в надзвичайному емоційному напруженні. Тому «По́за межами болю» за всіма жанровими ознаками — поема, хоч сам автор називав її «скромним оповіданням». Твір написаний поетичною ритмізованою прозою, з короткими уривчастими речитативами - реченнями, нерідко з філігранним емоційним малюнком інверсованої фрази, сповненої глибокого психологізму.

«Понад сніжно - білі шпилі гір, понад скам'янілі сизі хмари душі тіней мостять шлях і тим шляхом за щасливими людьми в країні сонця свої думи, свою тугу шлють.

І зникають безкраї простори, розвівається сиза мла, і країна сонця вириває, як ясне видіння перед тінями, і мріє на крайнебі перед ними...»

Повість-поема О.Турянського - твір з надзвичайно сильним і активним ліричним струменем. Порівняно з першими оповіданнями стильова манера письменника зазнала певної еволюції. Тепер уже не тільки обсягом явищ та проблем, а й способом їх художнього зображення письменник наблизився до виняткової драматичної напруженості і ліризму прози Василя Стефаника та Марка Черемшини – це і деякі формальні засоби, наприклад, ритмізація прози.

«По́за межами болю» — твір реалістичний. Він цінний насамперед своєю життєвою і художньою правдою, хоч на ньому і позначився вплив деяких засобів модерністичної естетики, зокрема модного тоді експресіонізму. Але навіть цим формальним засобом письменник здебільшого надавав реалістичного змісту. Вони не були літературною прозою автора, бо справді виражали незвичність становища і велику душевну напругу персонажів твору. Можна було б із застереженням поставитись до наявності у творі досить-таки значного візіонерського моменту: перед смертю Бояні побачив образ своєї матері; Ніколичеві у завиванні вітру вчувається пісня; примарні картини постають у хворій уяві Оглядівського. Та, правду кажучи, в цих візіях нема нічого надреального, вони цілком «закономірні», якщо взяти до уваги стан психіки героїв в момент повного фізичного розладу. Автор вводить їх у твір дуже економно, виходячи з артистичної доцільності. Змалювання фантастичних картин, які постають в уяві персонажів, що вмирають від холоду, ми знаходимо і в творах більш традиційних та строгих реалістів, ніж О. Турянський. Пригадаймо фінальну картину роману Ганаса Мирного (смерть Христі) «Повія» або ж його оповідання «Морозенко».

На закінчення розгляду «По́за межами болю» наведемо кілька рядків з листа П. Карманського авторові ще тоді, коли твір не був опублікований, бо в цих рядках відображений погляд на повість-поему тогочасної прогресивної української літературної громадськості:

«Ваш твір — це наймогутніша з відомих мені картин на тлі світової катастрофи не тільки в нашій, а й у цілій європейській літературі. В порівнянні з фізичною і психічною мартирією ваших осіб бліднуть картини Андреєвого «Червоного сміху», а навіть поражаюча, жахлива картина воєнного лихоліття бельгійського народу, змалювана пером Анні Віванті (роман «Vae victis»), після прочитання вашого твору в моїй душі приблідла.

Ваш твір робить враження дійсно пережитого, відчутого, переболілого і списаного кров'ю серця. І змістом (ідейно), і формою він має всі прикмети новітнього, наскрізь європейського твору, і я певний цього, що він не останеться в межах нашої країни та що він добуде право горожанства у всесвітнім письменстві».

5. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити біографію О.Турянського, навчитися характеризувати образи твору.